

COLEGIUL NOUA EUROPĂ

ISTORIA RECENTĂ ÎN EUROPA

*OBIECTE DE STUDIU, SURSE,
METODE*

Lucrările simpozionului internațional
organizat de Colegiul Noua Europă

București, 7 - 8 aprilie, 2000

Seria de publicații RELINK

Copyright © 2002 – New Europe College

ISBN 973-85697-0-2

Istoricul în fața duratei imediate: aportul ego-istoriei

ALEXANDRU ZUB

În mijlocul duratei, prezentul

Într-un moment când se discută intens despre istoria recentă, nimic nu pare mai util decât a defini poziția însăși a istoricului față de durata imediată și de prezent mai ales. Căci prezentul constituie nucleul ineluctabil al duratei și deci un punct de plecare legitim pentru orice reflecție asupra temporalității istorice. Fie că acceptăm diviziunea tripartită, braudeliană, a duratei¹ sau ne imaginăm o infinitate de ritmuri, de cadențe temporale, istoricul se plasează mereu pe linia greu sesizabilă ce separă trecutul de viitor în acest prezent fugitiv care e, în fond, singura noastră șansă².

Valorizarea acestei șanse rămâne o conduită recomandabilă, mai ales pentru istoricii care au considerat mult timp trecutul ca unic subiect al anchetei lor, o "rezervație" unde ei își instrumentalizau, de obicei, cunoștințele. E o atitudine asupra căreia N. Iorga atrăgea atenția, la începutul secolului XX, convins că vechile limite ale meseriei trebuiau depășite neîncetat³. Contemporanul său Henri Berr gândea în

¹ Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, Paris, 1969, passim.

² *Idem*, *Préface*, în *Ambiguités et antinomies de l'histoire et de sa philosophie*, par Émile Callot, Paris, 1962, p. 8.

³ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. IV, Iași, 1999, passim.

același fel atunci când fonda *La Revue de Synthèse* (1900) și teoretiza aceste probleme în *La Synthèse en histoire* (1911).

Dar abia între cele două războaie mondiale istoricii au început să înțeleagă mai bine valoarea experienței directe. Existențialismul (cu varianta română “trăirismul”) a avut și printre ei destui adepți. Accentul se va deplasa spre existență, spre cea a istoricului însuși mai cu seamă, a cărui subiectivitate era, de altfel, apărută de A. D. Xenopol (*Istoria ideilor mele*, 1913), V. Pârvan (*Memoriale*, 1923), N. Iorga (*Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, 1935)⁴, pentru a nu aminti, dintr-o lungă serie, decât nume bine cunoscute.

Primul, A. D. Xenopol, ne pare important și datorită *teoriei seriiale*, utilă pentru înțelegerea duratei înseși. Prezentul, în a sa *Théorie de l’histoire* (1908), e conceput ca un mănunchi de serii cu diferite faze de evoluție. Unele serii se termină sub ochii noștri, în timp ce altele își continuă sau abia își încep traiectul⁵. Este nucleul temporal la care istoricul trebuie să se raporteze permanent, căci e vorba de singurul moment utilizabil fără intermediu, deși atât de distorsionat prin imaginar⁶. Nu există nici un alt debușeu spre “Meer der Weltgeschichte” (Ranke), unde istoricii, acești pescari neobosiți, să-și poată fructifica străduințele. Trebuie să adăugăm, rămânând în interiorul aceleiași metafore, că submersiunea implică și emersiune, că această mișcare comportă o dinamică aparte asupra căreia suntem deja preveniți. Este o dinamică ce a făcut ca istoricul să fie imaginat drept un vehicul cu farurile dublu

⁴ A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în *Studii și documente literare* de I. E. Toroutiu, IV, București, 1932; V. Pârvan, *Ideii și forme istorice*, București, 1920; *Memoriale*, București, 1923; N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, I-III, București, 1935.

⁵ A. D. Xenopol, *La théorie de l’histoire*, Paris, 1908.

⁶ Cf. Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, 1998.

bracate, spre trecut și spre viitor totodată, ceea ce presupune o reverberație continuă și fructuoasă⁷.

Dar miza supremă rămâne prezentul, această materie evanescentă și indispensabilă, comparată de Titu Maiorescu, la vremea sa, cu singurul bloc de marmură de care dispunem; dacă e folosit caricatural, cum să se mai ajungă la o *Minervă*?⁸ Numai prezentul îi oferă istoricului elementele concrete din care acesta degajă sensul vieții și chiar al istoriei. În slujba prezentului trebuie să-și pună el toată munca⁹. "Dialog la prezent asupra prezentului", discursul istoric se hrănește, esențial, tocmai din această dimensiune a duratei¹⁰. Pledoaria "pentru o istorie utilă" (P. Chaunu), sursă inepuizabilă de analogii și comparații instructive, nu poate fi decât legitimă¹¹. Aceeași pledoarie o regăsim și în schema parabolică a lui H.-I. Marrou, unde istoricul, parte din actualitate, atinge prin submersiune orizontul documentelor și se întoarce din nou, prin emersiune, la prezent, ca sinteză de temporalități¹².

Istoria la prezent nu e doar o frumoasă sintagmă¹³, ci expresia unei lungi experiențe istoriografice, ajunsă acum în pragul unei noi sinteze, concepută ca un dialog din care contemporaneitatea nu poate lipsi¹⁴. În această inefabilă țesătură prezentul e mereu esențial, cum ne asigură, cu o stăruință semnificativă, teoreticienii domeniului, între care Marc

⁷ Jean-Marie Domenach, *Enquête sur les idées contemporaines*, Paris, 1981, p. 33-43.

⁸ T. Maiorescu, *Aforisme*.

⁹ N. Iorga, *Generalități...*, *passim*.

¹⁰ Apud Al. Zub, *Istorie și finalitate*, București, 1991, p. 190.

¹¹ Pierre Chaunu, *Pour l'histoire*, Paris, 1984.

¹² H.-I. Marrou, *Le métier d'historien*, în *L'Histoire et ses méthodes*, éd. par Charles Samaran, Paris, 1961.

¹³ Régis Hanrion, *L'Histoire au présent*, Paris, 1980.

¹⁴ Phillippe Ariès, *Le temps de l'histoire*, Paris, 1986, p. 239.

Ferro, G. Iggers, R. Koselleck, J. Rüsen, H. White trebuie amintiți mai ales¹⁵.

Nu lipsesc nici scepticii, cu avertismente relative la abuzurile unui prezenteism în care actualitatea nu are alt orizont decât ea însăși, proclamându-și superioritatea morală asupra trecutului și anticipând totodată judecata pe care posteritatea o va rosti la adresa ei. "Luciditate sau orbire? Istoricul (prezentului, dar nu numai el) – conchidea François Hartog – e oricum prins, ca oricine, în acest cerc al prezentului"¹⁶, din care nu știe cum să scape. Asumarea condiției amintite, valorificarea ei profesională este ceea ce se așteaptă de la istoric.

Istoricul, martor și cercetător

Prima ipostază a oricărui istoric este cea de martor al epocii sale, mai mult sau mai puțin implicat, după propria-i filosofie și după circumstanțe. Cea de a doua este ipostaza de cercetător în căutare de adevăruri privind anumite secvențe cronotopice sau ansamblul duratei, care nu poate fi înțeles niciodată exhaustiv.

Este evident că discursul istoric se poate nutri pe de o parte direct, din memoria cercetătorului sau din observarea obiectelor fizice, a vestigiilor; pe de altă parte, indirect, din memoria altora

¹⁵ Marc Ferro, *L'Histoire sous surveillance*, Paris, 1985; G.G. Iggers, *New Directions in European Historiography*, Middletown, 1975; R. Koselleck, *L'Expérience de l'histoire*, Paris, (1997); J. Rüsen, *Studies in Methahistory*, Pretoria, 1993; P. Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, Paris, 1971; H. White, "The Politics of History", în *The Content of the Form*, Baltimore/London, 1986, p. 58-82.

¹⁶ François Hartog, *L'historien et la conjoncture historiographique*, în *Le Debat*, 102, nov.-déc 1998, p. 10; *idem*, *Patrimony and Time*, text prezentat la Institutul "Teleky", Budapesta, aprilie 2000.

și din surse acumulate¹⁷. Este așadar legitim să se pună în valoare tot ce ține de personalitatea istoricului (fond apercetiv, orizont de așteptare, experiență proprie) înainte de întâlnirea cu noile documente susceptibile să susțină o nouă construcție istorică¹⁸. Un reputat specialist în metodologie, Jerzy Topolski, a descris pe larg diagrama cunoașterii puse la lucru de istoricul timpului recent, insistând asupra rigorii metodelor și a buneii folosiri a “auxiliarelor”, ca discipline ale sistemului de științe umane: sociologie, psihologie, economie, statistică, demografie etc. “Sursele timpului recent sunt de obicei mai numeroase decât cele ale timpurilor mai vechi și problema istoricului nu este cum să le decodeze, ci cum să le pună mai bine în practică”¹⁹. Fără asemenea precauții, istoria recentă (*current history, Zeitgeschichte, histoire immédiate*) devine jurnalism, reportaj, memorial etc. Tocmai de aceea cercetătorul acestui interstițiu trebuie să fie mai atent la metode și la științele paraistorice de care se folosește²⁰. Problema unei bune integrări a istoriei devine deci un fapt esențial, ca și efortul de a reduce ambiguitățile domeniului²¹.

Fie că e vorba de “istorii” conținând “lucruri curioase”, adunate nu importă de unde (Herodot), de povestiri senzaționale despre fapte recente (Thucydide) sau de discursuri moralizante în jurul unor biografii exemplare (Plutarh, Carlyle), istoricul rămâne mereu în mijlocul realității imediate²². Cunoașterea trebuie să-i fie nutrită de viața însăși, încă în derulare, fiindcă numai viața îi poate descoperi sensul

¹⁷ Jerzy Topolski, *Methodology of History*, Warszawa/Dodrecht/Boston, 1976, p. 322, 329.

¹⁸ H.-I. Marrou, *op. cit.*

¹⁹ Jerzy Topolski, *op.cit.*, p. 412.

²⁰ *Ibidem*, p. 412-413.

²¹ Émile Callot, *op. cit.*

²² N. Iorga, *op. cit.*, p. 88, 92.

fenomenelor. “Fapte bune și crime, revoluții și binefaceri pașnice, crize și soluții, triumfuri și catastrofe” pot fi sesizate în această realitate înconjurătoare ce rămâne o sursă inepuizabilă și de neînlocuit pentru istoric. Tocmai de aceea el e “dator să se coboare în prezent”, alături de “ceilalți actori ai vieții contemporane”, pentru o mai bună definire a realităților și asigurarea unei înțelegeri mai largi a istoriei înseși²³.

Actor și spectator, martor și exeget, istoricul trebuie înțeles ca “un bătrân prin experiență al nației sale”, un depozit indispensabil de învățăminte la îndemâna celor care nu rămân insensibili la interesul comun²⁴. Ca și jurnalistul, politicianul sau chiar judecătorul, însă utilizând alte instrumente, el înoată în “apele actualității” asumându-și o “lectură” diacronică a faptelor²⁵. O asemenea concluzie este ușor de înțeles dacă se admite, împreună cu W. Dithley și L. Febvre, că istoria nu e un lucru dat o dată pentru totdeauna, ci o permanentă construcție²⁶, în mijlocul căreia se află, indubitabil, chiar istoricul cu determinările lui cronotopice, schimbătoare, novatoare. De aceea Paul Veyne vorbea de o istorie concretă²⁷, flagelând speculația și prevenindu-ne asupra istoriilor posibile, virtuale, abandonate etc.²⁸ Fără o anume “aplicare la viața practică”, evocată la timpul său de N. Iorga, istoria ca discurs nu merită osteneală²⁹.

²³ *Ibidem*, p. 105.

²⁴ *Ibidem*, p. 106.

²⁵ Cf. Carlo Ginzburg, *Il giudice e lo storico. Considerazioni in margine al processo Sofri*, Torino, 1991; Jean Noël Jeaneney, *Le passé dans le présent. L'historien, le juge et le journaliste*, Paris, 1998.

²⁶ Joseph Margolis, *Historical Thought, Constructed World. A Conceptual Primer for the Turn of the Millennium*, Berkeley/Los Angeles/London, 1995.

²⁷ P. Veyne, *op. cit.*, p. 144.

²⁸ *Ibidem*, p. 131.

²⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 156.

Totul pare să reclame o atitudine prudentă față de munca istoricului, mai ales dacă e vorba de o epocă foarte recentă. *L'histoire sous surveillance*, frumoasa carte a lui Marc Ferro³⁰, o atestă din plin, la fel ca și vasta bibliografie privitoare la *Historikerstreit*³¹, la "revizionismul" francez³², pentru a nu mai vorbi de "Vichy", subiect de controverse inepuizabile³³. Se recomandă acum o "înalță supraveghere" a istoricului³⁴ ale cărui conduite par uneori abuzive.

Întoarcerea ego-ului

"Diversitatea istoriilor, singularitatea istoricilor, pluralitatea demersurilor, subiectivitatea modalităților de a scrie și a face istorie"!³⁵. Această alegație nu e, în spirit, deloc recentă. *Confesiunile* lui Rousseau au fost, în opinia lui Lucien Febvre, cele care "au deschis marea poartă a egotismului, important pentru cei care, scrutându-se pe ei înșiși, se gândesc la semenii lor, care îi ajută să se exploreze, să se descopere, să se posede"³⁶. A doua generație a *Analelor* era mai curând înclinată să condamne istoria la "un fel de tăcere personală", asumată deschis de Braudel³⁷, a cărui sinteză din anii '60 voia chiar să fie o *gramatică a civilizațiilor*³⁸.

După mirajul structuralist, am asistat la întoarcerea evenimentului și a politicului în istorie, a actorului în sociologie,

³⁰ M. Ferro, *op. cit.*

³¹ Ernst Nolte, etc, *Historikerstreit*, 1987.

³² *Annales d'histoire révisionniste*, ed. Pierre Guillaume.

³³ Pierre Laborie, *L'Opinion française sous Vichy*, Paris, 1990.

³⁴ *Idem*, *Historiens sous haute surveillance*, în *Esprit*, XVIII, 1994, 1, p. 36-49.

³⁵ *Histoires et historiens*, în *Le Débat*, 92, nov.-déc, 1996, p. 126.

³⁶ Lucien Febvre, *Michelet et la Renaissance*, Paris, 1992, p. 49.

³⁷ Fernand Braudel, *Une leçon d'histoire*, Paris, 1986, p. 160.

³⁸ *Idem*, *Grammaire des civilisations*, Paris, 1961.

a autorului în literatură³⁹, a individualismului metodologic⁴⁰. Biografia cunoștea o nouă dezvoltare, istoricitatea își redobânda drepturile.

Istoria structuralismului publicată de François Drosse a provocat o luare de atitudine a generațiilor post-structuraliste, filosofice, literare și mai ales istorice (Dominique Pestre, Christophe Prochasson, Rémy Riefel), care și-au pus întrebări legate de moștenirea acestui curent în domeniul lor de activitate⁴¹. Cum autorul sintezei utilizase din plin interviul, criticii săi au făcut observații metodologice, pornind de la rezultatele obținute în cadrul Institutului de Istorie a Timpului Prezent (I.H.T.P.) în materie de anchetă orală. Textul obținut astfel nu e o transpunere de *amintiri* defilând ca într-un film, ci "o țesătură fragilă, produsă prin suprapunerea profundă a trăitului și a imaginarului, a individualului și a colectivului, a concretului și a visului", ceea ce recomandă prudență. Fiindcă această povestire "este mereu un act militant de fabricare a sinelui, unul de punere în scenă într-o istorie ale cărei elemente, chiar cele mai aparent factuale, trebuie luate în seamă cu cea mai mare precauție"⁴².

Această remarcă ne amintește o alta, făcută de Braudel la Châteauevallon, aceea că istoricul este întotdeauna un regizor⁴³. El folosește, între altele, povestirile martorilor, care constituie un fel de autoistorie spontană, produsă de indivizi cu scopul de a da sens propriilor fapte⁴⁴.

³⁹ Eugen Simion, *Întoarcerea autorului*, București, (1993).

⁴⁰ Rémy Riefel, *Empreinte profonde ou trace superficielle ?*, în *Le Débat*, 73, jan-fév, 1993, p. 33.

⁴¹ Le structuralisme a-t-il une histoire ?, în *Le Débat*, 73, 1993, p. 3-33.

⁴² Dominique Pestre, *Auto-histoire des acteurs, histoire des historiens*, în *Le Débat*, 73, 1993, p. 21.

⁴³ Fernand Braudel, *Une leçon d'histoire*, p. 169.

⁴⁴ Dominique Pestre, *op. cit.*, p. 22; Cf. G. Vattimo, *Al di là del soggetto*, Milano, 1981; Andrei Corbea, *Ego, alter, alter-ego*, Iași, 1993.

S-a văzut în această înclinație spre ego o explozie a spiritului modern, care refuză contemplarea limitelor și a regularităților cosmice pentru a deveni autocunoaștere, știință obsesivă⁴⁵. Heidegger ne-a prevenit deja asupra transformării *subiectum*-ului, în sens de extindere a *Dasein*-ului, istoria propriu-zisă, mereu ascunsă privirii comune, reprezentând în fond capacitatea de deschidere a ființei⁴⁶. Cu atât mai bine dacă istoricul exersează această capacitate asupra lui însuși. Actor al vieții intelectuale, el nu are cum să se ascundă⁴⁷. Marea cucerire a secolului XX este tocmai recunoașterea subiectivității istoricului⁴⁸. O alta este riscul efemerului, abordarea imediatului fără recul, studiul direct al realităților⁴⁹. Nu rezultă de aici o istorie monumentală, în sensul dat de Nietzsche, ci mai curând una critică, luând distanță față de trecut și stimulând chiar o eliberare a istoriei de reziduurile ei vetuste⁵⁰.

A regândi neîncetat și a asuma critic trecutul constituie modalitatea cea mai bună de a valoriza experiența istoriei⁵¹, fie ea individuală, generațională sau colectiv "capitalizată", după tipologia lui Reinhart Koselleck⁵², care ne poate sugera o "lectură" a *ego-istoriei* înseși. E o specie de discurs care valorizează transformarea timpului prezent în istorie imediată, actualitatea devenind tot mai rapid "materie" istorică, una în care istoria și efemerul nu se mai disting destul de net⁵³.

⁴⁵ Cf. G. Vattimo, etc, *Gândirea slabă*, Constanța, 1998, p. 101.

⁴⁶ Martin Heidegger, *Timpul imaginii lumii*, București, 1998, p. 149.

⁴⁷ François Dosse, *Pour une histoire intellectuelle sans réduction*, în *Le Débat*, 73, 1993, p. 38.

⁴⁸ Lucian Boia, *op. cit.*, *passim*.

⁴⁹ Mona Ozouf, *François Furet journaliste*, în *Le Débat*, 103/1999, p. 4.

⁵⁰ F. Nietzsche, *A doua considerație inoportună*, București, 1994, p. 6, 7.

⁵¹ Al. Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Iași, 1998, p. 148-158.

⁵² Reinhart Koselleck, *L'Expérience de l'histoire*, éd. Michael Werner, Paris (1997). Cf. *Le Débat*, 99, mars-avril, 1998, p. 188.

⁵³ Jacques Le Rider, *Oubli, mémoire, histoire*, în *Commentaire*, 84, hiver, 1998-1999, p. 965; cf. Paul Ricœur, *La mémoire, l'histoire l'oubli*, Paris, 2000.

“A se privi pe sine ca obiect de anchetă”

Comunitatea istoricilor se vedește de obicei ostilă oricărei imixtiuni a *ego*-ului în discursul propriu, cel puțin la nivel declarativ. Această alergie e de sursă pozitivistă și vizează în fond partea subiectivă a unei profesii care a avut mereu un statut destul de echivoc. În realitate, numărul istoricilor care au scris memorii sau chiar istoria propriilor idei este considerabil. Grijă de a armoniza viața și opera rămâne o trăsătură caracteristică pentru mulți dintre ei⁵⁴. Amintim aici *Histoire de mes idées* a lui Edgar Quinet, cel care a inspirat opera cu același titlu a lui A. D. Xenopol⁵⁵. J. Michelet și-a descris tinerețea⁵⁶, în timp ce Renan publica amintiri despre epoca formării sale⁵⁷.

Marile crize ale secolului nostru au stimulat și mai mult apetența confesivă a istoricilor. Mulți dintre ei au plătit scump ceea ce Lucien Febvre numea “chimie morală”. H. Pirenne a fost închis în prima conflagrație mondială, iar F. Braudel în cea de a doua, în timp ce N. Iorga și M. Bloch au fost asasinați de către inamicii lor. G. Brătianu, autor al unei admirabile scrieri, *File rupte din cartea războiului*⁵⁸, avea să fie ucis, la rândul său, într-o închisoare comunistă⁵⁹. Și alți istorici vor povesti, mai târziu, experiențe recluzionare, atât de emblematice pentru secolul XX⁶⁰, ale cărui “extreme” au fost descrise pe larg de F. Fejtö, F. Furet, E. Hobsbawm, Claude Lefort, T. Todorov etc.

⁵⁴ Cf. Jules Michelet, *Leçons au Collège de France, 1847*, Budapest, 1999, p. 20.

⁵⁵ A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele* (1913), în I. E. Toroutiu, *Studii și documente literare*, IV, București, 1932.

⁵⁶ Jules Michelet, *Ma jeunesse*, Paris, 1884.

⁵⁷ Cf. Al. Zub, *În orizontul istoriei*, Iași, 1994, p. 233-254.

⁵⁸ G. Brătianu, *File rupte din cartea războiului*, București, 1934.

⁵⁹ Maria Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu*, Paris, 1988.

⁶⁰ Constantin C. Giurescu, Vladimir Dumitrescu, Vlad Georgescu etc.

Biografia și circumstanțele epocii se amestecă într-un mod adesea inextricabil. *L'Étrange défaite*, opera postumă a lui M. Bloch, nu e decât un capitol de ego-istorie, ca și cartea lui Phillippe Ariès, *Un historien de dimanche* (1980) sau cea a lui Emmanuel Le Roy Ladurie (*Paris-Montpellier*, 1980). *Le Discours prononcé à L'Académie Française* de Fernand Braudel și mai ales *Une leçon d'histoire* (1985) țin neîndoieinic de aceeași categorie de texte. Să mai amintim încă, spre a sugera doar tabloul, *Mémoires d'un centenaire* (1979) de Charles Samaran sau *Dialogues* de Georges Duby și Guy Lardreau (1980). În dialogurile din urmă, totdeauna incitante, Duby se declara captiv al sinelui și al mediului său, recunoscând astfel multiplele dependențe ale istoricului⁶¹. Opera lui Pierre Chaunu, atât de bogată și polivalentă, e plină de referințe autobiografice, mai ales *Ce que je crois și Apologie pour l'histoire*. Este și cazul lui Robert Bonnaud, al cărui itinerariu completează bibliografia atât de vastă a noului domeniu⁶².

Însă demersul cel mai semnificativ din acest punct de vedere rămâne volumul publicat de Pierre Nora, *Essais d'ego-histoire* (1987), în care găsim șapte confesiuni semnate de Maurice Agulhon, Pierre Chaunu, Georges Duby, Raoul Girardet, Jacques Le Goff, Michelle Perrot și René Remond⁶³. Este "o încercare de laborator", unde istoricii amintiți își explică devenirea prin raportare la problemele timpului și ale domeniului de studiu. Este un mijloc de a pune la lucru memoria personală și resursele unei meserii ce se vădește, prin natura sa, foarte complexă. Rezultă de aici "documente de rang secund", concepute pentru a servi la elaborarea

⁶¹ Georges Duby, Guy Lardreau, *Dialogues*, Paris, 1980, p. 194.

⁶² Pierre Vidal-Naquet etc, *Une équipée dans la grande histoire*, în *Le Débat*, 75, mai-août 1993, p. 154-194.

⁶³ Pierre Nora (éd.), *Essais d'égo-histoire*, Paris, 1987, p. 375.

ego-istoriei, după cum ne previne editorul, convins că lansează astfel un “gen nou pentru o nouă vârstă a conștiinței istorice”⁶⁴. Ne putem întreba, împreună cu Nora, dacă autobiografia clasică, confesiunea mai mult sau mai puțin intimă poate fi depășită, spre “a limpezi propria sa istorie ca și cum ar fi istoria altuia”⁶⁵.

Istoricul de azi e gata să mărturisească relația intimă pe care o cultivă cu munca sa. Din același motiv, el refuză vechea “neîncredere față de o istorie contemporană, socotită prea aproape ca să poată beneficia de un tratament pozitiv. Cucerirea de către istoric a propriului secol și a prezentului însuși a constituit, după Pierre Nora, unul din progresele disciplinei în ultimele decenii”⁶⁶. Vechea tradiție, care îndemna pe istorici “să-și disimuleze personalitatea în spatele științei”, “să fugă ei înșiși în altă epocă, prin intermediul altora”, atitudine impusă de erudiția secolului XIX, pare acum anacronică⁶⁷. Studiul prezentului nu e doar posibil ci și necesar, cu atât mai mult cu cât el ar fi asumat de profesioniștii duratei. Existența istoricului devine obiect al cecetării, uneori al propriei anchete.

Am menționat, din același spațiu cultural, câteva scrieri dintr-o bibliografie foarte vastă a ego-istoriei. Trebuie să adăugăm altele semnate de Michel Winock, Pierre Goubert, Mona Ozouf, Alain Besançon, Annie Kriegel, François Fejtő, Tzvetan Todorov etc.⁶⁸ Întreaga serie *Entretiens* (G. Duby,

⁶⁴ *Ibidem*, p. 5.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Michel Winock, *La République se meurt*, Paris, 1978; Pierre Goubert, *Naissance d'un historien: hasards et racines*, 1984; Mona Ozouf, *L'Image dans le tapis*, 1984; Alain Besançon, *Une génération*, 1987; Annie Kriegel, *Mémoires*; Tzvetan Todorov, *Face à l'extrême*; François Fejtő / Maurizio Serra, *Le passager du siècle*, Paris, 1997.

Christophe Charle, Georges Dumézil etc.) completează și nuanțează tabloul.

Cât despre eseurile înseși, produse de istorici atât de reputați, nu e cazul să le facem aici analiza. Unele observații par totuși a fi necesare. O deschidere fascinantă propune Pierre Chaunu în textul său *Le fils de la morte*, unde memoria și “misterul timpului” află un exeget sensibil⁶⁹. Familia, mediul, societatea și epoca se regăsesc în paginile sale, fremătând de viață și de pasiune militantă. Totul se amestecă, totul se îngemănează, totul participă la “tablou”, care nu e doar istoriografic ci și unul al istoriei propriu-zise. Într-adevăr, aproape toate cărțile lui Chaunu implică ego-istoria și aproape toate evenimentele contemporane au găsit în el un om de atitudine, un militant de unică fervoare. În decembrie 1989 el a reacționat prompt față de sacrificiile poporului român, trimițând ministrului educației un mesaj de solidaritate și de asistență fraternală⁷⁰. Ceva grav și dramatic se degajă în ansamblu din ego-istoria sa.

Dimpotrivă, Georges Duby își plasează aventura de istoric sub semnul “plăcerii” și al ironiei, atribute pe care le descoperă la *homo faber* și le dorește celor care studiază destinele umane. El se vrea deci “pozitiv” și “optimist”, trăsături native din care istoricul face un antidot⁷¹.

Este și cazul lui Jacques Le Goff, care evocă “apetitul (său) pentru istorie”, în numele unui program și chiar al unui “testament” istoriografic⁷².

Alți ego-istorici pun accentul pe “culisele” meseriei (Maurice Agulhon), pe impactul unui mare eveniment, cum ar

⁶⁹ Pierre Nora (éd.), *op. cit.*, p. 61-107.

⁷⁰ *Apud* Pavel Chihaia, Fața cernită a libertății. Convorbiri la “Europa Liberă”, București, 1991, p. 15.

⁷¹ Georges Duby, *Le plaisir de l'histoire*, în *vol. cit.*, p. 109-138.

⁷² Jacques le Goff, *L'appetit de l'histoire*, *ibidem*, p. 173-240.

fi cel de-al doilea război mondial (Raoul Girardet), pe ceea ce rămâne inefabil în determinările vieții noastre, acea “atmosferă a timpului” (Michelle Perrot) care a mobilizat, încă de la romantici, atâtea condeie⁷³. A fi “contemporanul contemporanului” este formula utilizată de René Remond în eseul său, pentru a defini situația celui care se ocupă de ego-istorie⁷⁴.

Trebuie să remarcăm faptul că în versiunea germană, îngrijită tot de Pierre Nora, trei dintre ego-istorici nu mai figurează (Agulhon, Girardet, Remond) și că titlul însuși, *Leben mit der Geschichte*, evită noul cuvânt, în timp ce subtitlul, *Vier Selbstbeschreibungen*, trimite clar la vechiul termen de autobiografie⁷⁵.

Pentru o ego-istorie românească

Orice istoriografie poate fi citită în cheia ego-istoriei, fiind susceptibilă să releve alte aspecte decât cele puse în lumină la o lectură obișnuită. Un asemenea demers se arată util și în spațiul românesc, cu toate că acesta e puțin dezvoltat consensual. Sursele, “materialele” nu lipsesc însă, nici anumite elaborări secvențiale ce pot veni în întâmpinarea unei sinteze de ego-istorie.

Să spunem mai întâi că istoricii secolului XVII, așa-zisii “umaniști”, oferă destule elemente pentru o asemenea construcție și că erudiții transilvăneni din secolul XVIII, constrânși adesea la polemică, au dat o anumită atenție propriei biografii. Dar abia Kogălniceanu, elev al lui Ranke și al lui

⁷³ Pierre Nora (éd.), *op. cit.*, p. 9-60, 139-172, 241-292.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 293-350.

⁷⁵ Pierre Chaunu, Gerges Duby, Jacques Le Goff, Michelle Perrot, *Leben mit der Geschichte. Vier Selbstdarstellungen*, hrg. und Vorwort von Pierre Nora, aus dem Französischen von Eva Moldenhauer, Frankfurt, S. Fischer Verlag, 1989, 244 p.

Savigny, acordă destulă importanță raportului dintre viața istoricului și scrierile acestuia. Chiar scrisorile sale de tinerețe dau impresia unui *Bildungsroman*, în timp ce discursurile politice de mai târziu sunt pline de referințe autobiografice⁷⁶. O mărturie ocazională ne asigură că mai târziu el și-ar fi scris *Memoriile*, dar acestea s-au mistuit în incendiul de la conacul din Râpi⁷⁷. Discursul solemn de la Academie (1891) ne dezvăluie întrucâtva spiritul acestei lucrări de ego-istorie.

Succesorul său la Academia Română, A. D. Xenopol, a avut mai mult noroc. Convins că în istorie totul trebuie explicat genetic, el și-a tratat astfel propria creație, spre a-i sesiza structura, resorturile intime, ideația. După ce și-a terminat *grosso modo* sinteza pragmatică și *Théorie de l'histoire*, el a voit să le circumstanțieze prin raportare la epoca și la biografia sa. *Istoria ideilor mele* (1913) ne amintește o scriere bine cunoscută a lui Quinet, cu toate că spiritul său se vedește destul de diferit⁷⁸.

Fără a fi istoric, Titu Maiorescu a năzuit toată viața la o sinteză în acest domeniu. *Introducerile la Discursuri parlamentare*, publicate postum într-un volum, sub titlul *Istoria contemporană a României*, sunt poate cel mai bun exemplu de ego-istorie. Autorul își valorifica aici, fără îndoială, jurnalul, memoriile, dar și bibliografia esențială a epocii⁷⁹.

Istoric prodigios, a cărui operă e desigur cea mai bogată din secolul XX, N. Iorga a produs mai multe opere aparținând,

⁷⁶ Cf. Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iași, 1974, *passim*.

⁷⁷ Informație primită de la Remus Zăstroiu, istoric literar, cu trimitere la cotidianul *Fulgerul*, Iași, I, 30, 16 oct. 1888, p. 2.

⁷⁸ A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, 1913, în *Scrieri filosofice și sociale*, București, 1967. Cf. Al. Zub, *În orizontul istoriei*, Iași, 1994, p. 200-216: *A.D. Xenopol memorialist*.

⁷⁹ T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925. Cf. N. Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu*, ed. II, București, 1973.

de asemeni, ego-istoriei. Notele personale asupra crizei balcanice și "marelui război", memoriile, volumele autobiografice (*Orizonturile mele: o viață de om așa cum a fost; Sub trei regi; Doi ani de restaurație*) constituie o materie extrem de vastă și complexă, susceptibilă, evident, de analize multiple⁸⁰. Să reținem aici doar convingerea autorului că ar avea datoria de a mărturisi ceea ce a văzut, trăit, înțeles. Propria lui existență trebuia să devină "o istorie de idei", la îndemâna celor care doreau să înțeleagă epoca⁸¹. O biografie a lui N. Iorga a fost de altfel concepută chiar sub acest unghi: *Viața istoriei și istoria unei vieți*⁸².

Alți istorici români au scris, la rândul lor, amintiri sau memorii utilizabile într-o sinteză de ego-istorie: T. Antonescu, G. Brătianu, Vladimir Dumitrescu, O. Ghibu, C.C. Giurescu, C. Kirițescu, Al. Lapedatu, I. Nistor, P.P. Panaitescu, G. Panu, D. Prodan, R. Rosetti, R.R. Rosetti, I. Slavici, V.A. Urechia, I. Ursu etc.⁸³ Nu e un inventar al textelor de ego-istorie, nici tipologia la care ne-am aștepta acum. Bilanțul e prematur, dată fiind lipsa de studii secvențiale și de abordări sistematice în materie.

Chiar și în zilele noastre, asemenea studii se vădesc timide și prea marcate de mizeriile tranziției⁸⁴. Ne gândim la istoricul de artă Pavel Chihaia, editor al unui volum de *dialoguri* cu acei confrăți care izbutiseră a-și păstra, sub dictatură,

⁸⁰ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga, biobibliografie*, București, 1976.

⁸¹ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ed. V. Râpeanu, București, 1972, p. 2-3.

⁸² Valeriu Râpeanu, *N. Iorga – la vie de l’histoire et l’histoire d’une vie*, Bucarest, 1989.

⁸³ Cf. Al. Zub, *Junimea, implicații istoriografice*, Iași, 1976; *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, 1989; *În orizontul istoriei*, Iași, 1994, p. 224-254.

⁸⁴ *Idem, Discurs istoric și tranziție*, Iași, 1998.

demnitatea profesională⁸⁵. Mărturiile unor istorici, arheologi, oameni de litere sunt revelatoare pentru România contemporană. *Fața cernită a libertății*, titlul aceluia volum, rămâne un document semnificativ pentru tranziție. *Prefața* și aprecierile din *post-scriptum* sunt adevărate pagini de ego-istorie, ca și dialogurile cu istoricii Ș. Papacostea, M. Babeș, P. Alexandrescu, Al. Suceveanu, Al. Elian, care așteptaseră mult timp “un alt țărnam al istoriei”, însă o dată ce l-au atins, în fine, au trebuit să constate că noua generație ignora istoria recentă sau o cunoștea într-un mod distorsionat, dacă nu cu totul fals. Sarcina de a revizui acest domeniu era deci o urgență, proclamată ca atare, după căderea regimului, de către un grup de istorici care își spuneau “liberi” și se declarau gata să practice un discurs pluralist asupra trecutului⁸⁶. Dar puțini profesioniști au urmat în fond acest program, așteptând, pare-se, ca cercetarea istorică să fie mai întâi reorganizată și pusă astfel într-o situație mai puțin precară⁸⁷. Nu numai ego-istoria resimte încă această precaritate, ci istoriografia română în ansamblu.

În loc de concluzii

Nu puțini istorici se preocupă azi de cucerirea secolului abia trecut, în special a prezentului ca secvență inexorabilă a duratei. Istoria ca *res gestae* și istoriografia ca discurs asupra trecutului se vădesc consubstanțiale. Adesea confundate de-a lungul secolelor, cele două ipostaze se regăsesc acum armonizate prin formula ego-istoriei, recent pusă la lucru de câțiva istorici francezi.

⁸⁵ Pavel Chihaiia, *Fața cernită...*

⁸⁶ *Revista de istorie*, 1989, 12, p. 1167-1168; Al. Zub, *Chemarea istoriei*, Iași, 1997, p. 20.

⁸⁷ Al. Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Iași, 1998.

E “o tentativă de laborator”, făcută chiar în momentul când alți istorici evocă “atelierile”, “experimentele”, “șantierelor” unde istoria cea mai nouă prinde formă și participă la crearea unei noi conștiințe profesionale. Poziția istoricului față cu timpul, subiectivitatea lui inerentă, investiția sa existențială, constituie nucleul acestor mărturii, atestând nevoia de a explora deopotrivă imediatul și subiectivul⁸⁸.

Limitele acestei abordări, riscurile și mizele sale urmează a fi estimate în viitor. Interogațiile acompaniază textul și se ivesc din subtext. Putem depăși oare autobiografia “clasică”, confesiunea mai mult sau mai puțin intimă, pentru a “clarifica propria istorie ca și cum ar fi istoria altuia”? Exigența unui recul față de evenimentele studiate nu e decât o prejudecată destul de recentă, produs al pozitivismului și al “scientizării” istoriei. Această atitudine descurajează vechea “rezervă universitară față de o istorie gândită ca fiind prea recentă”⁸⁹ și stimulează un discurs mai bine situat în științele sociale. Autorii acestor *essais* își asumă un dublu risc: de a investiga o secvență a istoriei în timp ce aceasta se desfășoară încă; de a se plasa ei înșiși în mijlocul acestei istorii. Bogăția, totodată psihologică și socială, a investiției lor este cu totul evidentă. Ego-istoricii “valorează prin lacune și tăceri la fel de mult ca prin mărturisirile lor”⁹⁰.

Întoarcerea *ego*-ului în discursul istoric este analogă revenirii autorului în câmpul literar⁹¹. Amândoi răspund astfel tendinței de alienare a creatorului. Dacă analizele produse de istorici aparțin “gradului doi” al scriiturii, ele nu sunt mai puțin valabile ca “documente” ale unei meserii și ale unei istorii⁹².

⁸⁸ Pierre Nora, *op. cit.*, p. 5-7.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 354.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 368.

⁹¹ Alain Touraine, *Le retour de l'acteur*, Paris, 1984.

⁹² Pierre Nora, *op. cit.*, p. 5.

Nu e o simplă extensie a cercetării spre cel care o practică, ci un capitol important al unei istorii intelectuale ce își reclamă deja autonomia⁹³. În plin post-modernism, ego-istoria pare că aruncă un pod spre vechii cronicari, care nu ezitau să se implice în evenimente, să lege cursul vieții lor de discursul narativ al istoriei.

Traducere de Andi Mihalache

⁹³ Christophe Prochasson, *L'historien aux prises avec les idées*, în *Le Débat*, 73, 1993, p. 23. Cf. și Carl Becker, *Everyman his own historian*, în *AHR*, 37, 1932, Jan., p. 221-236.